

ІНОЛЕКСЕМИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ СТАНОВЛЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Досліджено функціонування англійських інолексем в українській мові загалом та в мові ЗМІ зокрема.

Ключові слова: англіцизми, іношомовні запозичення, мас-медіа, номінації.

Исследовано функционирование английских инолексем в украинском языке в целом и в СМИ в частности.

Ключевые слова: англицизмы, иноязычные заимствования, масс-медиа, номинации.

In the article investigational functioning of English inoleksem in Ukrainian on the whole and in MASS-MEDIA, in particular.

Keywords: anglicizmi, foreign borrowings, mass-media, nominations.

Взаємозбагачення на мовному рівні відбувається подібно до взаємозбагачення культур різних націй. Одним із способів збагачення лексичного складу є запозичення. Жодна мова не може існувати окремо від інших мов, не розвиваючись і не змінюючись відповідно до загальномовних тенденцій того чи того часу, не відбиваючи в собі сучасних соціально-економічних і політичних процесів. Отже, у більшості випадків запозичена лексика потрапляє в мову з метою найменування нових явищ та понять, які не були відомі раніше.

Завданням цього дослідження є виявлення лексико-семантичних груп запозиченої лексики, аналіз чинників становлення лексичної системи української мови.

Мета – проаналізувати семантичну природу інолексем як один із чинників становлення лексичної системи української мови.

Процес запозичення іношомовної лексики більшою або меншою мірою властивий будь-якій мові в усі періоди її розвитку, оскільки мови не існують у повній ізоляції. Ще професор О. О. Реформатський у «Вступі до мовознавства» зауважував, що немає жодної мови у світі, у якій словниковий склад був би обмеженим тільки власними словами, і час лише підтверджує це спостереження.

Українська мова, як і кожна національна мова, збагачує свій лексичний склад з метою пізнання навколишнього світу, нових його реалій. Основними чинниками, що впливають на розвиток мови, є як позамовні, так і внутрішньомовні фактори. Необхідно зазначити, що в сучасній лінгвістиці існує певна неусталеність у спеціалізованих назвах цих понять: деякі дослідники дають їм назву «екстралінгвальних» та «інтралінгвальних» [2, с. 14], на думку інших науковців, необхідно позамовні фактори відносити до соціальних [5]. Проте така кваліфікація не зовсім точна, вона не передає весь зміст поняття «позамовного» чинника, адже він містить, крім соціальних, також і природні особливості. Істотно впливати на характер змін у мові, особливості розвитку мови загалом чи окремих її рівнів здатен як суспільний чинник, так і географічні умови, і геополітичний стан держави, тощо.

Запозичення-англіцизми в мові українських мас-медіа характеризуються як неоднорідністю походження, так і неоднаковою частотністю, стилістичним і жанровим використанням (домінують книжні одиниці й менше трапляються розмовні, сленгові) тощо. Безперечно, переважна їх більшість своїм походженням завдячує науковому стилю та виробничо-професійному мовленню.

І що більшою мірою входить та чи та галузь діяльності в царину міжнародного співробітництва, що ширші й триваліші зв'язки в цій галузі, то відкритішою є її лексика й термінологія для сприйняття іншомовних інновацій.

Неповнота й незбалансованість функціональної системи української літературної мови в пострадянську добу виявляється досить відчутно, що зумовлює наявність певних лакун у формуванні й функціонуванні її окремих стилів та підсистем. Передусім це стосується наукового стилю і зокрема однієї з його важливих підсистем – галузі обчислювальної техніки та інформатики.

Здебільшого основу кожної термінологічної системи чи підсистеми становлять слова й терміни автохтонного походження, що входять до наукового обігу шляхом їх дефінування. Проте в сучасній українській термінології з обчислювальної техніки та інформатики домінують запозичення з англійської мови (точніше – її американського варіанта). Такий стан зумовлений кількома причинами. Одна з головних полягає в тому, що чим більше

залучена певна галузь діяльності до міжнародного співробітництва, то відкритішою є її лексика і термінологія для проникнення іншомовних інновацій. Другим важливим чинником слугує політика держави в аналізованій галузі. Так, відомо, що свого часу саме в Україні вперше в колишньому СРСР було створено електронно-обчислювальну машину і, природно, ця галузь мала б розвиватися на власній термінологічній основі. Проте через відомі хибні ідеологічні й політичні настанови вищого керівництва колишнього Радянського Союзу кібернетику оголосили «буржуазною псевдонаукою». Лише згодом, коли США досягнули відчутних успіхів у царині обчислювальної техніки та інформатики, було усвідомлено помилковість такого підходу й нарешті визнано необхідність розвитку цієї галузі науки, на якій ґрунтувалася науково-технічна революція у другій половині ХХ ст.

Сьогодні професійна лексика й термінологія інформатики та обчислювальної техніки відома не лише вузьким фахівцям, які працюють у цій царині науки і техніки. Нині комп'ютеризація проникла в усі сфери життя суспільства. Крім того, багато людей мають персональні комп'ютери й засвоюють відповідну лексику й термінологію. З'являється спеціальна література, відповідні словники, науково-популярні та галузеві періодичні видання. Лексика й термінологія обчислювальної техніки та інформатики стає необхідним компонентом наукового стилю сучасної української літературної мови, широко приникає в загальнонародне мовлення.

Зазначимо, що на сучасному етапі в спеціалізованих, а зрідка й у науково-популярних виданнях, у засобах масової інформації, рекламі часто натрапляємо на чимало слів, засвоєних безпосередньо з англійської мови – переважно без їхньої транслітерації.

Серед значного масиву слів і термінів інформатики та обчислювальної техніки, які вживаються в сучасній українській мові, можна виокремити такі лексичні групи:

1. Одиниці, запозичені з англійської мови з мінімальною національною модифікацією шляхом транскрибування, тобто з максимальним наближенням до фонетичного, граматичного та правописного оформлення.

2. Слова й терміни, запозичені з англійської мови, які зазнали значних змін на ґрунті української мови – часткове калькування, поява властивих нашій мові формантів, звукова й правописна субституція тощо.

3. Лексичні одиниці, утворені повним калькуванням відповідних англійських слів і термінів.

Серед професійної лексики й термінології, запозиченої останнім часом, кількісно чималу і впливову групу становлять також одиниці на позначення нових технічних реалій і понять, зокрема різноманітних апаратів, приладів, пристроїв, які активно входять у повсякденне життя українського загалу, інноваційних технологій, сучасного оснащення, інформаційного обладнання. Зокрема варті уваги: **ксерокс** (з англ. Xerox – торговельний знак копіювального пристрою) «різновид апарата для множення, який використовує метод ксерографії»; прилад, який робить ксерокопії; пристрій для ксерографічного фотографування; **аудіоплеєр** (з амер. audio – слуховий, звуковий від лат. audio – чути та англ. player – програвач) «компактний переносний апарат для відтворення звуку і магнітного запису»; **мікропринтування** (від мікро... і англ. print – друк) – поліграфічне відтворення мікрозображень (зображень, утворених фотографуванням через мікроскоп); **мікро-сканер** (від мікро... і англ. scan – швидко переглядати) – кишеньковий апарат для читання мікрофотографічного знімка тексту і зображень книги, брошури тощо [1].

Радикальні перетворення в усіх державах, що постали на теренах колишнього Радянського Союзу, зокрема і в Україні, поряд із політикою та ідеологією, передусім стосуються економіки, фінансів та комерції, і нинішній час – це, з одного боку, період втрат і відходу від старих економічних догм, банкрутство державної планової економіки, а з іншого – появи нових професій, формування нового економічного ладу та відповідних відносин, час формування нової економічної культури. З поступовим переходом економіки до ринкових відносин та конкуренції, у мові українських ЗМІ, як і в загальнонародній мові, з'явився й з'являється значний за обсягом масив відповідної лексики та термінології (хронологічних маркерів інтенсивних змін у суспільстві).

В останні десятиліття в Україні набули поширення англійські назви різноманітних соціальних об'єднань, неформальних течій, угруповань та їх представників, які на Заході були відомі й раніше: **панки** (з англ. punk – розм. «недосвідчений юнак; шмаркач, молокосос») неформальний молодіжний рух, що виник на Заході в 70-ті рр. ХХ ст. і представники якого культивують

агресивне несприйняття норм моралі і громадського життя, що має вияв у манері поведінки (грубість), одязі (здебільшого чорного кольору й неохайний), аксесуарах (шпильки тощо), а також у зачісці на зразок «ірокез» як повздовжній гребінь від лоба до потилиці, переважно вифарбованого в яскраво-червоний, зелений та ін. пастельний колір; «представники цього руху», *скінхе-ди/скінгеди* (з англ. skin-head – бритоголовий від skin – шкіра і head – голова) «представники молодіжного руху, що виник у Великій Британії і поширився в світі, які поводять себе нетолерантно, а то й агресивно щодо іноземців (особливо гастарбайтерів) і позначені неординарною зовнішністю: носять черевики великого розміру, підтяжки, сережки у вусі», *япі* (з англ. упррі від скороч. < young urban professional – молодий міський професіонал) «представники молодіжного руху 80-х років (переважно в США), який культивує орієнтацію на професіоналізм, кар'єру й високий соціальний статус, що виражається в способі поведінки (підкреслена вихованість), одязі (строгий стиль костюма) і т. ін.», пор.: *Київські скінгеди й футбольні фанати не закидали, як їхні московські аналоги, пляшками західні посольства й представництва* [3].

Цікаво, що деякі з проаналізованих вище назв мають навіть синонімічні найменування. Так, спочатку представників неформального молодіжного угруповання, які вирізнялися своєю зовнішністю (зачіска, шкіряний одяг із металевою фурнітурою тощо) і роз'їжджали на мотоциклах вночі галасливими компаніями, часто порушуючи правила дорожнього руху та громадського порядку, було номіновано *рокерами* (з англ. rocker – розм. рокер, ультрасучасний юнак у стильному шкіряному костюмі), а згодом поширилася й назва – *байкери* (з англ. biker – мотоцикліст від bike – мотоцикл) «члени неформальних об'єднань, які фанатично люблять мотоцикли та швидку їзду й трюки на них, часто порушуючи правила вуличного руху та громадський спокій» [3].

З англійської мови запозичено певну кількість лексичних одиниць на позначення наукових понять та реалій, а також усього того, що пов'язане з освітою та навчанням: *маркетологія* (з англ. marketology від market – ринок і грец. logos – слово, вчення, наука) «науковий напрям, що вивчає маркетинг (організація виробництва і збуту продукції, ґрунтується на вивченні потреб ринку

в товарах і послугах)», *уфологія* (з англ. ufology від UFO – Unidentified Flying Object – непізнаний літаючий об'єкт, НЛО) «наука, що вивчає непізнані рухомі об'єкти (літаючі тарілки тощо) і пов'язані з ними аномальні явища», *тест* (з англ. test – випробування, дослідження) «стандартне завдання, що застосовується для визначення рівня розвитку, здібностей, сформованості навичок і вмінь із певної дисципліни», *Фулбрайт* (з англ. від власної назви Fulbright) «американська програма академічних обмінів імені сенатора США Вільяма Фулбрайта» [7].

У галузі спорту на сучасному етапі так само переважає лексика й термінологія англійського походження. Майже всі аналізовані одиниці функціонують у різних мовах світу як європеїзми або як інтернаціоналізми. Це переважно новостворені назви спортивних реалій та понять, які раніше в нашій країні не використовувалися або були невідомі з тих чи тих причин.

Серед аналізованих одиниць кількісно найбільшу групу становлять номінації на позначення нових видів спорту, які нині набувають поширення і в Україні: *віндсерфінг, могул* (з англ. mogul – грудка; горбок; камінь на лижні) «один із складників фрістайлу – швидкісний спуск на гірських лижах горбистою траєю», *пауерліфтинг* (з англ. power – сила, міць і lifting – піднімання) «силове триборство».

Зауважимо, що деякі види спорту були відомі й раніше (міні-футбол), але нині чомусь набули іншої нової назви – *футзал* (з англ. foot – ступня, нога і калька з англ. hall – зал) «футбол, у який грають у невеликому залі (як правило на гандбольному полі)». Проте зазначимо, що, ймовірно, ці слова стали синонімами, але все ж різняться своєю семантикою. У міні-футбол грають переважно під відкритим небом, а змагання з футзалу відбуваються в закритому приміщенні (спортзалі, критому стадіоні тощо). Також поряд із інновацією-запозиченням *кікбоксер* нині іноді натрапляємо й на новіше запозичення з цією ж семантикою слово *файтер* [7].

Відповідно (на основі зазначених та інших одиниць) утворилися назви *чуртменів: віндсерфінгіст/серфінгіст, могуліст, скейтбордист, кікбоксер, фристайліст* та інші лексеми.

Серед нових слів англо-американського походження необхідно виокремити назви спортивних об'єктів, спорядів, інвентарю.

Інші спортивні номінації, пов'язані з аналізованою галуззю, також становлять значну підгрупу: **рейтинг** (з англ. rating – оцінка, клас, розряд) «показник оцінки досягнень спортсмена чи команди у світовому класифікаційному списку, який визначається за результатами змагань у турнірах» (принагідно зауважимо, що цей термін поширився за аналогією і в суспільно-політичній термінології на позначення показника популярності того чи того політичного діяча), **тай-брейк** (з англ. tie-break) «надання обмеженого часу при рівному (однаковому) рахунку в команд, гравців у деяких видах спорту», **плеймейкер** (з англ. play – гра і maker – творець) «той, хто організовує гру команди; диспетчер», **фітнес-клуб** (з англ. fitness і club – клуб) «клуб, що об'єднує любителів фітнесу», **фан-клуб** (з англ. fan і club – клуб) «клуб, що об'єднує осіб, пристрасно відданих певній команді (переважно ігрових видів спорту)» тощо [7].

З'явилося чимало слів, що передають інноваційні назви напрямів і стилів у сучасній музичній і танцювальній культурі, зокрема: **рег-тайм** (з англ. rag-time – розірваний час; синкопований танцювальний ритм) «один із стилів інструментальної фортепіанної музики кінця ХІХ – початку ХХ ст., що став передтечею джазу; характеризується помірним темпом, аритмізованими фігурами басу; засновник цього стилю – Скот Джоплен», **реп** (з англ. rap – легкий удар; легенько бити, постукувати) «стиль у музиці – декламація, речитативне виконання віршів під ритмічну музику; танець під таку музику», **рок** (з англ. rock – трястися, хитатися) «рок-музика – різновид популярної музики, що виникла в 50-х роках ХХ ст., у якій використовуються електромузичні, ударні та інші інструменти, досить складна щодо мелодики і яка у своїх творах торкається філософських та соціальних тем», **кантрі** (з англ. country – сільська місцевість, провінція) «музичний стиль, основою якого є народні мелодії», **стен** (з англ. step – крок) «ритмічний танок; чечітка» тощо.

Широко побутують у мовній практиці лексичні одиниці для найменування осіб, так чи так пов'язаних із мистецтвом та культурою: **сейшенмен** «особа, яка проводить сейшен», **шоумен** (з англ. showman) «організатор або той, хто веде естрадно-розважальну програму», **брейкер**, **репер**, **рейвер**, **супермодель** (з англ. supermodel) «модель, яка найбільше відповідає еталону краси, чарівності», **топ-модель** «супермодель; популярна, зазвичай високооплачувана манекенниця».

Певна частина запозичень з англійської мови новітнього періоду стала надбанням сучасних ЗМІ (а також української мови загалом) під впливом лінгвальної практики української діаспори (у мові української діаспори вони відомі давно): *нуклеарний* (з англ. nuclear – ядерний), *масакра, презентація, хайвей/гайвей, евентуальний, екзил, імпреза, інвазія, промоція* тощо [3].

Проте необхідно наголосити, що з погляду культури української мови й стилістики вживання запозичень не завжди є виправданим. Нерідко в цьому зовсім немає погребі: іншомовні елементи лише обтяжують мову зайвими лексичними одиницями, заступаючи або й витісняючи з ужитку наявні в словнику відповідники. Так, нам видається, що вживання незрозумілих іншомовних лексем, таких як *шоп, армреслінг, сек'юриті* і схожих, при наявності повністю ідентичних українських відповідників (*крамниця; рукоборство; служба безпеки, безпека*) нічим не виправдано.

Отже, запозичення з англійської мови (особливо з американського її варіанта) інтенсивно поповнюють словниковий склад мови мас-медіа і через останню, переважно мову реклами, молодіжних програм і періодики, гумористичні твори тощо, впливають на українську мову в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Англо-український**, українсько-англійський словник [за ред. Ю. О. Жлуктенка]. – К.: Рад. школа, 1998. – 432 с.
2. **Ахманова О. С.** Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – М.: Учпедгиз, 1957. – 296 с.
3. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: Перун, 2002. – 1428 с.
4. **Зарівчак Р. П.** «Боліти болем слова нашого...»: Поради мовознавця / Р. П. Зарівчак. – [2-е вид., доопрац.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 176 с.
5. **Пономарів О.** Лексика іншомовного походження / О. Пономарів // Українська мова та література в школі. – 2000. – № 3. – С. 65–67.
6. **Радчук В. Д.** Українська мова в контексті глобалізації лінгвосфери / В. Д. Радчук // Українська мова. – 2002. – № 3. – С. 13–14.
7. **Словник** іншомовних слів [за ред. О. С. Мельничука]. – К.: УРЕ, 1974. – 775 с.

Надійшла до редколегії 19.02.2013